До 75-річчя Рівненського державного гуманітарного університету

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ

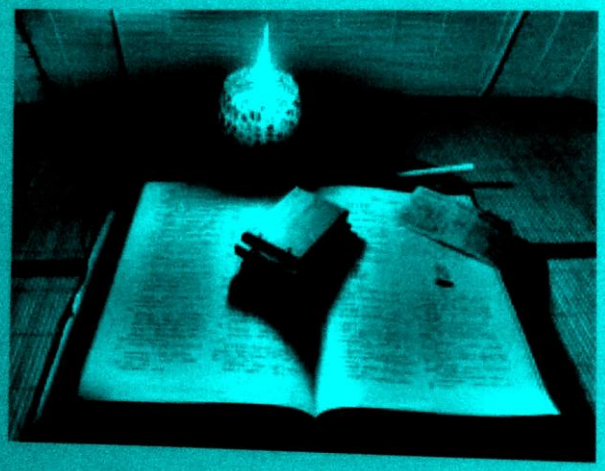

Науковий збірник

Рівне - 2015

Рекомендовано до друку рішенням Вченої ради Рівненського державного гуманітарного університету (протокол № 12 від 31 серпня 2015 р.)

Рецензенти:

Ігор Валентинович Лімборський, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри прикладної лінгвістики Черкаського державного технологічного університету,

Олександр Семенович Чирков, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри германської філології та зарубіжної літератури Житомирського державного університету імені Івана Франка

Редакційна колегія:

Є. М. Васильєв, кандидат філологічних наук, доцент *(відповідальний редактор)*;
О. А. Галич, доктор філологічних наук, професор;
Р.А. Козлов, доктор філологічних наук, доцент;
З. Б. Лановик, доктор філологічних наук, професор;
М.Б. Лановик, доктор філологічних наук, професор;
В. І. Мацапура, доктор філологічних наук, професор;
В.М. Назарець, доктор філологічних наук, професор;
Н.В. Науменко, доктор філологічних наук, професор;
С.М. Нестерук, кандидат філологічних наук, доцент;
Л. К. Оляндер, доктор філологічних наук, професор

А 437 **Актуальні проблеми літературознавчої термінології: Науковий збірник /** Відп. ред. Є.М. Васильєв. – Рівне: О.Зень, 2015. – 202 с.

ISBN 978-617-601-129-3

Наукова збірка «Актуальні проблеми літературознавчої термінології» складена на основі доповідей учасників однойменної Всеукраїнської науково-практичної конференції, яка була проведена у Рівненському державному гуманітарному університеті в жовтні 2015 року. До пропонованого видання увійшли статті українських вчених, що їх присвячено різним аспектам вивчення термінології сучасного літературознавства (теоретичні аспекти літературознавчої термінології, термінологічні питання генології, термінологічні проблеми історико-літературного процесу, проблеми драматургічної термінології, літературознавча термінологія у колі інтермедіальності, термінологічні питання лінгвостилістики та лінгвопоетики).

УДК 82.09
ББК 83.0

ISBN 978-617-601-129-3

© Рівненський державний гуманітарний університет, 2015 р.

Вступне слово (Васильєв Є.М.) 6

Теоретичні аспекти літературознавчої термінології

Лановик З.Б., Лановик М.Б. (Тернопіль) Оновлення терміносистем українського літературознавства як теоретична проблема 7
Бовсунівська Т.В. (Київ) Адаптація когнітології в літературознавчій практиці та викликане цим термінологічне оновлення 11
Астрахан Н.І. (Житомир) Подієвість літературного твору: діалектика поняття та терміну 15
Науменко Н.В. (Київ) Новий погляд на стародавню номенклатуру художніх тропів 19
Мацапура В.И. (Полтава) Понятие "психологизм" и проблемы его изучения (на примере творчества Гоголя) 22
Галич О.А. (Луганськ) Документальна література в умовах глобалізації: квазі-мемуари, квазі-біографія, скандальна біографія 28
Аманова Г.А. (Ташкент), **Кормилов С.И.** (Москва) Проблемы формирования терминологии в восточных поэтиках и корейская литература первой половины XX века 32
Філатова О.С. (Миколаїв) Категорія авторської свідомості як термінологічна проблема 41
Полежаєва Т.В. (Луцьк) До історії вивчення конфлікту в теорії літератури XX століття 44
Давиденко І.О. (Бердянськ) Міфологізація як інтерпретаційний корелят у художньо-біографічному дискурсі 48
Матчук А.Л. (Рівне) Псевдопідтекст 51
Дмитрієва І.В. (Житомир) Теорія художніх методів в контексті вітчизняного та зарубіжного літературних дискурсів 54
Улюра Г.А. (Київ) «Жіноча проза»: легітимація терміну у дискусіях про його легітимність 57
Оздемір О.В. (Рівне) Теоретичний аспект понять «жіноча література» та «жіноча проза» 60
Титаренко Е.А. (Харків) Симптоматика метатекстуальности и пелевинский «Т» как метатекст 62
Зозуля О.В. (Черкаси) До термінологічної невизначеності термінів "пародія" та "гротеск" у постмодернізмі 66
Шевченко В.В. (Луганськ) Проблематика виокремлення «химерної прози» у сучасному літературознавчому 68
Скибицька Ю.В. (Київ) Метамодернізм як нова концепція розвитку літератури й суспільства у післяпостмодерну добу 71
Протасова Г.В. (Київ) Дослідження аксіології літературного тексту: до постановки питання 74
Коляно М.М. (Львів) Про створення термінологічного словника з проблем художнього часу, простору, ритму 76

Термінологічні питання генології

Оляндэр Л.К. (Луцьк) Смыслообразующая функция жанра пасторали в повести В. Астафьева "Пастух и пастушка": теоретический аспект 80
Удалов В.Л. (Луцьк) Роман, повість, оповідання, мініатюра: жанрові принципи 83
Назарець В.М. (Рівне) Адресована лірика як метажанр 87
Чик Д.Ч. (Бердянськ) Семіотичний підхід до жанрових систем: проблеми термінологічного означення 90
Ігнатів Н.Є. (Львів) Специфіка самовираження життя у «жанрі голосів»: від усного свідчення до всеохоплюючої картини дійсності 94
Анісімова Л.В. (Київ) Поняття «campus/academic/college/varsity novel» у сучасному англо-американському літературознавстві: проблеми розмежування та перекладу 97
Свиридюк Л.А. (Кременець) До питання щодо теоретичного осмислення поняття «сучасний молодіжний роман» 100

свою безпомічність), і документ у мистецтві стає все цікавішим, без нього вже неможливо уявити нову картину нашого світу. Він наближує нас до реальності, він сходить та залишає оригінали минулого і того, що відбувається зараз. Понад 20 років працюючи з документальним матеріалом, написавши п'ять книг, я увесь час переконуюсь і повторюю: мистецтво про багато що у людині не відозрює, не здогадується, і тоді непізнане зникає безслідно» [3].

У творах «епічно-хорової прози» певна концепція світу виникає завдяки тісній взаємодії двох основних компонентів - багатоголосе звучання самого життя (документальні свідчення) зливається воєдино з голосом автора-оповідача. Автор вступає у безпосередній діалог з читачем, прагнучи наблизити його до своїх героїв, аналізуючи і узагальнюючи відтворені у спогадах події [4].

Загадка успіху С. Алексієвич як автора низки творів у «жанрі голосів» та самого жанру, зокрема, полягає якраз у тому, що письменник дає можливість «виговоритись» самому життю, «трагічній його геніальності». Відчуваючи та сприймаючи світ через людські голоси, автор від книги до книги іде шляхом пошуку документальних свідчень, в яке потім настає процес творення літературного полотна, процес систематизації зібраного матеріалу, надання йому композиційної завершеності. Процес творчих пошуків щодо подачі усних свідчень в книгах, де життя саме про себе розповідає, призводить до виникнення нових модифікацій у «жанрі голосів».

Надзвичайно важливе місце у творах «епічно-хорової прози» відводиться погляду автора, адже зібравши розповіді, переживши і осмисливши їх, автор частково свою концепцію втілює вже у виборі та монтажі. Нові жанрові форми документальної прози підтверджують право письменника на активне осмислення фактів, на надання їм відкритої та прямої оцінки. Безперечно, що бурхливе та тривожне українське сьогодення покличе до життя такі літературні твори документального характеру, у яких звучатимуть голоси наших сучасників, от тільки процес творення їх дещо складніший і довший, ніж у сфері кінематографії.

Література

1. Адамович А. Заглядывая в день грядущий / А.Адамович // Мы – шестидесятники: Статьи. – М.: Сов. писатель, 1991. – С.10-57.
2. Алексиевич С. Моя единственная жизнь / Беседу вела Т.Бек /С. Алексиевич // Вопросы литературы.– 1996.– №1.– С.205–224.
3. Алексиевич С. В поисках вечного человека (Вместо биографии) //Режим доступу: http://www.alexievich.info/
4. Ігнатів Н.С. «Епічно-хорова проза»: питання становлення та жанрової природи / Н.С. Ігнатів // Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego. – Slavica Stetinensia. – Szczecin. – 1999. –№ 8. – С. 63–73.
5. Галич О. А. Термінологія сучасної документалістики / О. А. Галич // Вісник Житомирського державного університету ім. І. Франка. - 2006. - С. 42 - 44.

Анісімова Л.В.,
Київський університет імені Бориса Грінченка

ПОНЯТТЯ "CAMPUS/ACADEMIC/COLLEGE/VARSITY NOVEL" В АНГЛО-АМЕРИКАНСЬКОМУ ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВІ: ПРОБЛЕМИ РОЗМЕЖУВАННЯ ТА ПЕРЕКЛАДУ

Починаючи з другої половини XX століття у літературному процесі Великобританії та США почали дедалі частіше з'являтися твори про університетське життя. Своєю чергою, англо-американські теоретики та критики літератури діагностували появу новоутворення у жанрі роману – а саме, "роман кампусу" (*campus novel*), який також часто називають "академічний роман" (*academic novel*), "роман коледжу" (*college novel*) чи "університетський роман" (*varsity novel*). Загалом, така література має неформальну назву "професорської": позаяк авторами переважно є викладачі університетів. Багато з них отримували за свою літературну творчість Пулітцерівські та Букерівські премії. У 2003 лауреатом Нобелевської премії став проф. Джон Максвел Кутсі (Кутзее), один з романів котрого ("Безчестя", 1999) зараховують до вищезгаданого піджанру.

Про інтерес до романів про університетське життя протягом тривалого проміжку часу свідчить також чимала кількість видань із критичними оглядами новинок і переліками найкращих

© Анісімова Л.В., 2015 р.

“академічних романів”. Відомою є анотована бібліографія “Американський роман коледжу” [3] Джона І. Крамера. Перше видання видання побачило світ у 1981 р., друге, у співавторстві з Роном Гаммом і Воном Піттманом, доповнене анотаціями 225 творів (опублікованих з 1981 до 2002 року), вийшло друком у 2004. Загальна кількість анотованих романів – 648, хоча не всі вони сучасні. Огляд розпочинається романом американського романтика Н. Готорна “Феншо” (1828 року). На нашу думку, не цілком доречно зараховувати до піджанру “роман кампусу” усі твори, дія яких пов’язана з чи відбувається в коледжі/університеті. Цікавою особливістю видання є поділ на дві частини: “*student-centered*” (центральний герой – студент) та “*staff-centered*” (в центрі подій – працівник вузу) романи. Також, в анотації зазначена основна академічна спеціалізація головного героя.

Окрім праці Дж.І. Крамера, ґрунтовними дослідженнями “університетського роману” є праці Айяна Картера “Давні культури самолюбства” та Дженіс Россен “Університет у сучасній прозі”. Проте, як зазначає у 2004 р. Роберт Ф. Скотт, окрім зазначених вище трьох праць “*та декількох дюжин дисертацій з теми, було приділено мало уваги науковців літературному жанру, відомому під різними назвами як “роман коледжу”, “академічний роман”, чи “роман кампусу*” [5, с. 81]. Чомусь автором не згадано про найвідомішого у світі дослідника “університетського роману”, професора, теоретика літератури і письменника Девіда Лоджа. Також значний внесок зроблено Елейн Шовалтер, Малколмом Бредбері, Брайяном Коннері, Кеннетом Вомаком, Девідом Беваном та іншими.

В українському літературознавстві О. Бандровська дисертацією “Творчість Д. Лоджа і англійський університетський роман 70-80-х рр. XX ст.” (1999) започатковує нечисленні дослідження щодо окремих аспектів “університетського роману”.

Досліджуваний нами феномен в літературі притаманний, насамперед, англо-американській літературі, де явище університетського кампусу з’явилось раніше, аніж в інших країнах світу і стало невід’ємною складовою соціокультурного простору США (Прінстонський кампус – найдавніший) та Англії (спочатку в Оксбриджі). До переліку письменників, які є авторами такої літератури зараховують американців Мері Мак Карті (1912-1989), Донну Таррт (нар. 1963), Річарда Паверса (нар. 1957), Джойс Керол Оутс (нар. 1938), Джейн Смайлі (нар. 1949), Річарда Руссо (нар. 1949), Майкла Шайбона (нар. 1963), Памела Дін (1953), Джона Едварда Вільямса (1922-1994), Чеда Харбаха (?), Дона Делілло (нар. 1936), Рендалла Джаррелла (1914-1965), Джона Барта (нар. 1930), Річарда Фарінья (1937-1966), Ніла Стівенсона (нар. 1959), Франсін Проуз (нар. 1947), Бернард Маламуд (1914-1986), Джеймс Хайнс (нар. 1955), Філіп Рот (нар. 1933), Лан Саманту Чанг (нар. 1965), Елісон Лурі (нар. 1926), Брета Істон Елліса (нар. 1964), Айяна Колдвела та Дастіна Томасона (обидва 1976 р.н.), Деніса Джонсона (1949), Тома Вулфа (нар. 1931), Елізабет Хенд (нар. 1957), Вілла Лавендера (?), Джона Кеннета Гелбрейта (1908-2006), Енн Бітті (нар. 1947), Андре Асімана (1951), британців Девіда Лоджа (нар. 1935), Кінґслі Еміса (1922-1995), Зеді Сміт (нар. 1975), Дороті Лі Сейєрс (1893-1957), А.С. Байєтт (нар. 1936), Тома Шарпа (1928-2013), Ч.П. Сноу (1905-1980), Малколма Бредбері (1932-2000), С’юзан Чой (нар. 1969), Хайді Юлавітс (нар. 1968), Пенелопа Фіцджеральд (1916-2000), Джона Краулі (1942), американця російського походження Володимира Набокова (1899-1977), південноафриканця Джона Максвела Кутсі (Кутзеє) (нар. 1940), канадійців Джеффрі Мура (?), Робертсона Девіса (1913-1995), канадійки американського походження Керол Шілдз (1935-2003). Поданий перелік містить лише авторів, відомих широкому загалу читачів, визнаних літературними критиками і занесеними у довідкових літературознавчих виданнях до піджанру “роман кампусу” чи “університетського роману”. Його можна поширювати величезною кількістю тих, хто написав лише один роман, що містить ознаки досліджуваного нами літературного феномену. Скажімо, представник американської теорії читацького відгуку професор Норман Н. Голланд написав роман “Смерть на *Делфі семінарі*”, який залишився відомий лише вузькому колу читачів. Також, романи багатьох письменників залишились віднесеними до інших піджанрів сучасного роману (за тематичним критерієм), навіть перебуваючи на помежів’ї. Деякі лише починаються як “роман кампусу”, а далі тематично і сюжетно не вписуються в його межі.

Безперечно, з плином часу вищеподаний перелік авторів зазнає суттєвих змін: твори деяких стануть канонічними, про інших знатимуть лише ентузіасти та професійні літературознавці.

Своєму розвитку й подальшому відокремленню у піджанр університетський роман, насамперед, завдячує зростаючому значенню університетів як потужного інтелектуального середовища, особливо в буремні 1960-і – час протестів проти війни у В'єтнамі, маніфестів феміністок, студентських страйків, закликів до свободи, сексуальної революції, боротьби за рівність та права тощо. Згодом, у 1980-90-ті, як іронічно зазначив Дж. Боттум, "*струмінь академічних романів перетворився на бурхливий потік, написаних переважно дісними професорами, оскільки розквіт програм з письма (літературної творчості – прим. Л.А.) перетворило більшість американських письменників на професорів коледжів <…>, більшість американських професорів коледжів випробовували себе у сатиричних романах*" [цит. за 5, с. 81].

Окремим аспектом є визначення жанрової приналежності "академічного роману". У дослідженій нами літературі з теми рівноцінно використовуються як поняття жанру, так і піджанру. В "Енциклопедії сучасної літературної теорії" за редакцією І.Р. Макарик, спираючись на критерії визначення жанру, запропоновані Р. Веллеком і О. Ворреном (1962), визначено, що за "*зовнішньою формою (специфічна метрика чи структура) та внутрішньою формою (ставлення, тон, призначення) художнього твору, детективний роман можна назвати справжнім жанром, а університетський роман – ні*" [2, с. 81]. Ми вважаємо, що доречніше визначати "академічний роман" як піджанр.

Через обмеження у кількості посилань у матеріалах конференції, не маємо змоги подати визначення хоча б із декількох англомовних літературознавчих словників і змушені звернутись до Вікіпедії, в якій міститься хоч і стисла, проте завжди контрольована фаховими читачами, інформація. Отже, англійською читаємо таке визначення: "***Роман кампусу**, також відомий як **академічний роман**, – це роман, в якому основна дія розгортається в та довкола університетського кампусу. Жанр, в його теперішній формі бере свій початок у 1950-х*" (переклад з англ. мій – Л.А.). Відзначається, що багато відомих "*романів кампусу, такі як "Щасливчик Джим" Кінгслі Еміса і романи Девіда Лоджа, комічні та сатиричні, контрапунктом котрих є інтелектуальні претензії та людські слабкості. Однак деякі роблять спробу серйозного дослідження університетського життя*". Зазначено, що коли увага в романі сфокусована на студентах, а не викладачах/працівниках вузу, його часто зараховують до окремого жанру, який називають *varsity novel*.

Переклад *varsity novel* як "університетський роман" – оптимальний варіант в контексті Великобританії, де *varsity* є синонімом слова "університет". Стосовно США, слово *varsity* набуває специфічного значення, бо переважно застосовується не для позначення університету загалом, а у словосполученні "університетська команда (спортивна)", звісно ж студентська. Пояснимо також проблеми, які виникли з перекладом понять *campus novel і college novel*. Наприклад, російська дослідниця О. Анциферова у статті "Університетський роман: життя і закони жанру" [Анцыферова] взагалі вирішила не перекладати російською *campus novel*, вживаючи його виключно англійською. Вважаємо, що відсутність подібного феномену в наших реаліях, не є вагомою причиною для відмови від подання українського перекладу цього поняття. У обидвох терміносполуках перше слово потрібно перекладати як прикметник, за аналогією з "університетським" чи "академічним романом". Проте прикметника від слова "кампус" в українській мові не існує, а від слова коледж - колезький, хоч існує, проте вживається лише позначення цивільних чинів у дореволюційній Росії (див. "Великий тлумачний словник сучасної української мови" за ред. В. Бусела). Тому переклали терміносполуки як "роман кампусу" і "роман коледжу".

На нашу думку, варто уніфікувати використання різних термінів для позначення літератури, хоч і подібної, проте не ідентичної. Отже, для позначення романів про університетське життя у США варто використовувати термін "роман кампусу" (ситуативно – "роман коледжу"), у Великобританії – "університетський роман", а для позначення

сукупності англо-американських романів та таких, що написані представниками інших країн світу і належать до піджанру, – “академічний роман”.

Розбіжності між американським та британським романом про університетське життя не обмежуються термінологією. Девід Лодж, виразно показав відмінності між академічним світом США та своєї країни у трилогії, яка складається з творів “Changing Places: A Tale of Two Campuses” (1975) (видане у 2000 р. рос. мовою як “Академический обмен”), “Small World” (1984) (“Мир тесен”, 2004), “Nice Work” (1988) (“Хорошая работа”, 2004).

Отже, британський “академічний роман” переважно зосереджений на викладачах (*teacher-centered*), натомість американський на різних аспектах життя мешканців кампусу (*student-centered*). Американський “академічний роман” у декілька разів кількісно репрезентативніший, аніж британський, завдяки чималому фінансуванню і сприятливим умовам для творчості професорів-письменників.

Першим твором піджанру Д. Лодж вважає роман Мері Мак Карті *The Groves of Academe* (1951), так званий “класичний академічний роман”. Хоча існує думка, що “академічний роман” і в Британії, і в США сягає своїм корінням XIX століття. Але, на нашу думку, лише тематичний принцип не годиться для визначення жанрової приналежності.

Як зазначає Ян Мудазір Гал, загалом раннім “університетським романам” 1950-х (Мак Карті, Сноу, Джеррелл, Набоков) притаманні “*пасторальні умови кампусу,* “*маленький світ*”, *вільний від поспіху та метушні сучасного урбанізованого світу*” [4]. Ця модель у творчості наступних письменників суттєво трансформована..

Враховуючи результати проведеної розвідки, можна визначити наступні основні характерні ознаки, за якими необхідно визначити приналежність конкретного твору до “академічного роману”:

1. Дія відбувається в кампусі університету чи коледжу, або у невеличкому містечку, в якому розташований вищий навчальний заклад;
2. Авторами є діючі та колишні професори;
3. Головні персонажі – викладачі (у більшості професори англістики та літературної творчості, інколи історії чи соціології) та, рідше, студенти, випускники чи інші працівники університету.
4. Обов’язковий елемент структури роману – еротичні сцени та сюжетні лінії з адюльтером (напр., амурні справи з дружиною завідувача кафедри, колегою, навіть студенткою);
5. “Інтелектуальність” дискурсу (численні алюзії та ремінісценції, наявність вузькоспеціалізованої лексики, переважно літературознавчої);
6. Іронічність, пародійність і сатиричність оповіді (напр., як у Девіда Лоджа, Джейн Смайлі, Тома Шарпа), викриття вад героїв;
7. Викриття важливих і гострих суспільно-політичних проблем у конкретний час і конкретній країні;
8. Зображення “академічного світу” без ідеалізації та звеличення, зі сварками, інтригами, заздрістю, пихатістю тощо;
9. Університет поданий як відокремлений світ зі своїми традиціями, ритуалами, правилами, нормами, фобіями, забобонами,

“Академічний роман” жанрово й тематично можна визначити як сатиричну комедію про університетське життя з елементами пародії. Окремим відгалуженням “академічного роману” є *academic murder mystery* чи *campus mystery* (якому притаманні далеко не всі риси, подані вище), стосовно якого ведуться активні дебати у сучасному західному літературознавстві, і яке потребує подальшого теоретичного осмислення.

Література

1. Анцыферова О. Университетский роман: жизнь и законы жанра [Електронне джерело] / О. Анцыферова. – Вопросы литературы. – 2004. – № 4. – Режим доступу: http://magazines.russ.ru/voplit/2008/4/an13.html

2. Encyclopedia of contemporary literary theory: approaches, scholars, terms / ed. Irene Rima Makaryk. – University of Toronto Press, 1993. – 656 p.
3. Kramer, John E. The American college novel: An annotated bibliography / John E. Kramer with Ron Hamm and Von Pittman. 2nd ed. Scarecrow, 2004. 405p.
4. Mudasir Gul, Jan. Campus Fiction and David Lodge // The Criterion: An International Journal in English – 2012. – Vol. III. – Issue IV. [Електронне джерело]. – Режим доступу: http://www.the-criterion.com/V3/n4/Mudasir.pdf
5. Scott, Robert F. It's a Small World, after All: Assessing the Contemporary Campus Novel / Robert F. Scott // *The Journal of the Midwest Modern Language Association*. – Vol. 37. – No. 1, The University (Spring, 2004). – pp. 81-87.